

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ
кафедра отоларингології

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

в. о. директора Навчально-наукового інституту
безперервної підготовки лікарів
д. мед. н., професор Юрій СУХІН

_____ 202__ р.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ТА ПРОГРАМА ЦИКЛУ ТУ

**«ЗАХВОРЮВАННЯ ЛОР-ОРГАНІВ ТА СУЧАСНІ ФАРМАКОТЕРАПІЯ І МЕТОДИ
НЕМЕДИКАМЕНТОЗНОГО ЛІКУВАННЯ В ОТОЛАРИНГОЛОГІЇ»**
(форма навчання – очно-заочна з елементами дистанційної освіти)

Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я»

Складник освіти: післядипломна освіта, тематичне удосконалення

Спеціальність: Отоларингологія

Контингент слухачів: лікарі - отоларингологи, лікарі - отоларингологи дитячі

Лекції – 8 годин

Семінари – 22 години

Практичні заняття – 42 години

Всього – 72 години

Тривалість навчання – 2 тижні

Додаткова навчальна програма підвищення кваліфікації для лікарів «Захворювання ЛОР-органів та сучасні фармакотерапія і методи немедикаментозного лікування в отоларингології» розроблена у відповідності з уніфікованою програмою професійного навчання лікарів з питань невідкладної допомоги в оториноларингології.

Розробники:

- доцент Щелкунов А.П.
- асистент Колесіченко В.В.
- асистент Андрєєв О.В.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри отоларингології ОНМедУ
Протокол № 1 від «28» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри отоларингології
професор

Сергій ПУХЛІК

Схвалено предметною цикловою методичною комісією Навчально-наукового інституту безперервної підготовки лікарів ОНМедУ
Протокол № 4 від «03» вересня 2024 р.

Голова предметної циклової методичної комісії
Навчально-наукового інституту
безперервної підготовки лікарів ОНМедУ

Сусанна ТИХОНОВА

Робоча програма переглянута та затверджена на засіданні кафедри отоларингології ОНМедУ

Протокол № _____ від «_____» _____ 202__ р.

Завідувач кафедри отоларингології
професор

Сергій ПУХЛІК

Робоча програма переглянута та затверджена на засіданні кафедри отоларингології ОНМедУ

Протокол № _____ від «_____» _____ 202__ р.

Завідувач кафедри отоларингології
професор

Сергій ПУХЛІК

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальністю додаткової професійної програми «Захворювання ЛОР - органів та сучасні фармакотерапія і методи немедикаментозного лікування в отоларингології» полягає в тому, що медикаментозна терапія, як етіопатогенетична, так і симптоматична, нині в лікуванні більшості захворювань відіграє провідну роль. Стався перегляд підходів у терапії різноманітних захворювань, медикаменти стали потужним інструментом у руках фахівця, без яких уже неможливо уявити його роботу, незалежно від того, про який профіль ідеться - терапевтичний чи хірургічний. Сьогодні за наявності сучасних і досконаліших лікарських засобів можна говорити не тільки про ефективне лікування і порятунок життя пацієнта, а й про збереження його якості. Немедикаментозна терапія захворювань ВДШ і вуха допомагає прискорити одужання і позбутися багатьох захворювань. Одні з найкращих результатів ці методи показують у лікуванні ЛОР - патологій, зокрема, ГРВІ, гайморитів, поліпів, синуситів, тонзилітів, отитів і хропіння. Серед основних завдань: немедикаментозного лікування зменшення проявів запалення та інтоксикації; зниження набряку; протиалергійний вплив; поліпшення обмінних процесів; позитивний вплив на вегетативну нервову систему; імунокорекція. Своєчасне лікування ЛОР - захворювань з використанням сучасної фармакотерапії і немедикаментозного лікування запобігає розвитку найрізноманітніших хвороб ВДШ і вуха.

Метою додаткової програми є підвищення рівня знань і умінь лікарів – отоларингологів в діагностиці і лікуванні захворювань ЛОР – органів у дітей та дорослих.

У змісті додаткової професійної освітньої програми підвищення кваліфікації передбачені необхідні знання та практичні вміння особливостям етіології, патогенезу, клініки, діагностики і лікування хвороб зовнішнього, середнього та внутрішнього вуха та порушення слуху у дітей та дорослих.

Для виконання даної програми в процесі навчання передбачена очно-заочна форма навчання з елементами дистанційної освіти. Лекції проводяться дистанційно, семінарські заняття також дистанційно, в режимі науково-практичних конференцій. З найбільш актуальних тем програми лікарі готують реферати, які обговорюються на семінарах. На практичних заняттях лікарі під керівництвом викладача опановують практичні навички з технікою групової взаємодії, рішення ситуаційних завдань з невідкладних станів в оториноларингології, детальний розбір алгоритмів маніпуляцій.

В ході реалізації програми передбачається заключний контроль рівня знань в формі іспиту (тести заключного рівня (50), спібесіда (перелік питань, що виносяться на іспит додається)

Документ, що видається в результаті освоєння програми і успішного складання іспиту – свідоцтво (посвідчення) встановленого зразка, яке додається до щорічного особистого портфоліо. Кількість балів безперервного професійного розвитку – 50.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

ДОДАТКОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ «ЗАХВОРЮВАННЯ ЛОР-ОРГАНІВ ТА СУЧАСНІ ФАРМАКОТЕРАПІЯ І МЕТОДИ НЕМЕДИКАМЕНТОЗНОГО ЛІКУВАННЯ В ОТОЛАРИНГОЛОГІЇ»

Категорія слухачів – лікарі - отоларингологи, лікарі - отоларингологи дитячі

Тривалість навчання - 72 академічні години (2 тижні)

Форма навчання – очна

№	Назва курсу	Л	С	П
1	Організація ЛОР-допомоги населенню в Україні	-	2	-
2	Топографічна анатомія і оперативна хірургія ЛОР - органів у віковому аспекті	-	2	-
3	Захворювання ВДШ і вуха. Сучасні принципи діагностики та лікування	2	6	6
4	Фармакотерапія захворювань ЛОР – органів	4	6	24
5	Немекаментозні методи лікування захворювань ЛОР - органів	4	4	12
6	Тестування і іспит (співбесіда)		2	
	ВСЬОГО:	8	22	42
	РАЗОМ:	72 години		

ПЕРЕЛІК ЛЕКЦІЙ ТУ «ЗАХВОРЮВАННЯ ЛОР-ОРГАНІВ ТА СУЧАСНІ ФАРМАКОТЕРАПІЯ І МЕТОДИ НЕМЕДИКАМЕНТОЗНОГО ЛІКУВАННЯ В ОТОЛАРИНГОЛОГІЇ»

№	Назва	Год
1	Захворювання ВДШ і вуха. Сучасні принципи діагностики та лікування	2
2	Актуальні питання медикаментозної терапії в оториноларингології	2
3	Антибіотикорезистентність: причини та шляхи подолання проблеми	2
4	Використання немекаментозних методів лікування патології ЛОР - органів	2
	ВСЬОГО	8

ПЕРЕЛІК СЕМІНАРІВ ТУ «ЗАХВОРЮВАННЯ ЛОР-ОРГАНІВ ТА СУЧАСНІ ФАРМАКОТЕРАПІЯ І МЕТОДИ НЕМЕДИКАМЕНТОЗНОГО ЛІКУВАННЯ В ОТОЛАРИНГОЛОГІЇ»

№	Назва	Год
1	Організація ЛОР-допомоги населенню в Україні	2
2	Топографічна анатомія і оперативна хірургія ЛОР - органів у віковому аспекті	2
3	Запальні і незапальні захворювання вуха та їх ускладнення у дітей та дорослих. Основні групи препаратів, які застосовуються для терапії захворювань вуха	2
4	Запальні і незапальні захворювання носа, його пазух у дорослих та дітей та їх ускладнення. Основні групи препаратів, які застосовуються для терапії захворювань носа та приносних пазух	2
5	Запальні і незапальні захворювання глотки та їх ускладнення у дорослих та дітей. Основні групи препаратів, які застосовуються для терапії захворювань глотки	2
6	Запальні і незапальні захворювання гортані, трахеї, стравоходу у дорослих та дітей та їх ускладнення. Основні групи препаратів, які застосовуються для терапії захворювань гортані, трахеї, стравоходу	2

7	Клінічні рекомендації щодо антибіотикотерапії захворювань ЛОР – органів на фоні ГРВІ	2
8	Сучасні аспекти фітотерапії в лікуванні захворювань ВДШ і вуха	2
9	Кріохірургія – як ефективний малоінвазивний метод лікування захворювань ЛОР - органів	2
10	Лікувальні фізичні фактори, що застосовуються в оториноларингології	2
11	Залік	2
	ВСЬОГО	22

ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТУ
«ЗАХВОРЮВАННЯ ЛОР-ОРГАНІВ ТА СУЧАСНІ ФАРМАКОТЕРАПІЯ І МЕТОДИ
НЕМЕДИКАМЕНТОЗНОГО ЛІКУВАННЯ В ОТОЛАРИНГОЛОГІЇ»

№	Назва	Год
1	Основні групи антибіотиків, які застосовуються для терапії захворювань ЛОР - органів	2
2	Групи антибіотиків, які застосовуються для профілактики ускладнень в передопераційному періоді та критерії необхідності переопераційної антибактеріальної профілактики	2
3	Особливості застосування системної антибактеріальної терапії при гострих та хронічних захворюваннях ЛОР - органів у ранньому дитячому віці і у людей похилого віку	2
4	Механізм дії нестероїдних протизапальних препаратів, що використовуються при лікуванні ЛОР - захворювань, їх клінічна ефективність	2
5	Глюкокортикостероїдні препарати в лікуванні захворювань ВДШ і вуха	2
6	Особливості застосування місцевої антисептичної та антибактеріальної терапії при хронічних захворюваннях вуха. Основні групи препаратів	2
7	Значення препаратів, що покращують мікроциркуляцію, при лікуванні нейросенсорної приглухуватості та вибір засобів з найвищою клінічною ефективністю	2
8	Показання до застосування антибактеріальних препаратів при бактеріальних формах синуситів та визначити групи антибіотиків з максимальною клінічною ефективністю	2
9	Інтраназальне застосування глюкокортикостероїдів у терапії захворювань приносних пазух з акцентом на їх безпеку та ефективність	2
10	Роль та місце антигістамінних препаратів у лікуванні ринітів	2
11	Фізіотерапевтичні методи лікування захворювань порожнини носу та придаткових пазух, оцінка ефективності у комплексній терапії	2
12	Особливості призначення системної антибактеріальної терапії при гострому тонзиліті	2
13	Медикаментозна терапія при захворюваннях гортані, трахеї	2
14	Роль муколітичних засобів у покращенні відтоку секрету при захворюванні ЛОР – органів. Характеристика впливу на реологічні властивості слизу	2
15	Протигрибкові препарати в оториноларингології	2
16	Раціональність застосування противірусних препаратів у терапії ЛОР - захворювань вірусної етіології	2
17	Фітотерапія в лікуванні захворювань ВДШ і вуха	2
18	Механолікувальні методи лікування в оториноларингології	2
19	Застосування штучних фізичних факторів (холодових агентів)-кріотерапія. Показання до кріотерапії. Протипоказання. Механізм впливу на тканині. Суть методу	2

20	Лікувальні фізичні фактори, що застосовуються в оториноларингології. Штучні фізичні фактори: види, механізм реабілітаційного впливу на тканини та органи	2
21	Лікувальні фізичні фактори, що застосовуються в оториноларингології. Природні фізичні фактори: види, механізм реабілітаційного впливу на тканини та органи	2
	ВСЬОГО	42

Матеріально-технічні умови реалізації програми – навчальні аудиторії для проведення лекційних, семінарських та практичних занять, мультимедійне обладнання, навчальні і мультимедійні програми (фільми, слайди, таблиці, муляжі, інструментарій), операційні, перев'язочні, маніпуляційні кабінети на практичних базах медичних організацій і підрозділів відповідного профілю.

Навчально-методичне забезпечення програми – навчально-методичні розробки, алгоритми обстеження пацієнтів, алгоритми надання невідкладної допомоги, медична та статистична документація.

Вимоги до результатів навчання

ЛОР-лікар повинен знати:

- клінічну анатомію ВДШ і вуха, етіологію, клініку найбільш поширених ЛОР – захворювань, тактику консервативного та хірургічного лікування, сучасні методи медикаментозного і немедикаментозного лікування

ЛОР-лікар повинен вміти:

- оцінювати стан ЛОР - органів у нормі та при різноманітних видах патології;
- проводити клінічне обстеження ЛОР хворих за стандартними методиками;
- проводити диференційну діагностику та обґрунтовувати клінічний діагноз;
- визначати характер та принципи надання допомоги хворим на підставі попереднього клінічного діагнозу, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення за існуючими алгоритмами та стандартними схемами;
- вести медичну документацію, в тому числі при порушеннях слуху

Форми оцінки знань та критерії успішності

Поточний контроль: усне опитування, тестування, оцінювання виконання практичних навичок, оцінювання комунікативних навичок під час рольової гри, розв'язання ситуаційних клінічних завдань, оцінювання активності на занятті.

Заключний контроль: в формі іспиту - вирішення ситуаційних завдань, оцінка оволодіння практичними навичками та вміннями, співбесіда.

Оцінювання поточної навчальної діяльності на практичному занятті:

1. Оцінювання теоретичних знань з теми заняття:
 - методи: опитування, вирішення ситуаційної клінічної задачі;
 - максимальна оцінка – 5, мінімальна оцінка – 3, незадовільна оцінка – 2.
2. Оцінка практичних навичок та маніпуляцій з теми заняття:
 - методи: оцінювання правильності виконання практичних навичок;
 - максимальна оцінка – 5, мінімальна оцінка – 3, незадовільна оцінка – 2.
3. Оцінювання роботи із пацієнтом з теми заняття:
 - методи: оцінювання: а) комунікативних навичок спілкування з пацієнтом, б) правильність призначення та оцінки лабораторних та інструментальних досліджень, в) дотримання алгоритму проведення диференціального діагнозу, г) обґрунтування

- клінічного діагнозу, д) складання плану лікування;
- максимальна оцінка – 5, мінімальна оцінка – 3, незадовільна оцінка – 2.

Критерії поточного оцінювання на практичному занятті

Оцінка	Критерії оцінювання
«5»	Слухач вільно володіє матеріалом, бере активну участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, впевнено демонструє практичні навички під час огляду хворого та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень, висловлює свою думку з теми заняття, демонструє клінічне мислення.
«4»	Слухач добре володіє матеріалом, бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, демонструє практичні навички під час огляду хворого та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень з деякими помилками, висловлює свою думку з теми заняття, демонструє клінічне мислення.
«3»	Слухач недостатньо володіє матеріалом, невпевнено бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, демонструє практичні навички під час огляду хворого та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень з суттєвими помилками.
«2»	Слухач не володіє матеріалом, не бере участь в обговоренні та вирішенні ситуаційної клінічної задачі, не демонструє практичні навички під час огляду хворого та інтерпретації даних клінічного, лабораторних та інструментальних досліджень.

Слухач допускається до іспиту за умови виконання вимог навчальної програми.

Критерії успішності

Критерієм успішності виконання програми навчання є висновок екзаменаційної комісії – іспит «склав». За результатами іспиту слухач отримує сертифікат встановленого зразку.

Перелік питань, що виносяться на іспит (співбесіду)

1. Розкрити показання до застосування антибактеріальних препаратів при бактеріальних формах синуситів та визначити групи антибіотиків з максимальною клінічною ефективністю, які доцільно використовувати, як препарати першого вибору.
2. Визначити фармакологічну дію антигістамінних препаратів при алергічному риніті та обґрунтувати вибір сучасних засобів цієї групи. Охарактеризувати та порівняти покоління антигістамінних препаратів.
3. Проаналізувати механізм дії нестероїдних протизапальних препаратів, що використовуються при лікуванні ЛОР - захворювань, та їх клінічну ефективність. Порівняти особливості різних груп НПЗП.
4. Охарактеризувати доцільність використання судинозвужувальних препаратів, при захворюванні порожнини носу та придаткових пазух носу, та охарактеризувати ризики, пов'язані з їх тривалим використанням.
5. Обґрунтувати доцільність інтраназального застосування глюкокортикостероїдів у терапії захворювань приносних пазух з акцентом на їх безпеку та ефективність. Які інтраназальні глюкокортикостероїди знаєте?
6. Визначити роль муколітичних засобів у покращенні відтоку секрету при захворюванні ЛОР - органів та охарактеризувати їх вплив на реологічні властивості слизу.

7. Оцінити раціональність застосування протівірусних препаратів у терапії ЛОР - захворювань вірусної етіології та визначити засоби з доведеною клінічною ефективністю.
8. Узагальнити спектр антисептичних засобів для місцевого лікування захворювань глотки та їх переваги в порівнянні із системною антибактеріальною терапією.
9. Охарактеризувати фізіотерапевтичні методи лікування захворювань порожнини носу та придаткових пазух та оцінити їхню ефективність у комплексній терапії.
10. Визначити значення препаратів, що покращують мікроциркуляцію, при лікуванні нейросенсорної приглухуватості та обґрунтувати вибір засобів з найвищою клінічною ефективністю.
11. Назвіть основні групи антибіотиків, які застосовуються для терапії захворювань ЛОР - органів.
12. Особливості призначення системної антибактеріальної терапії при гострому тонзиліті, враховуючи необхідність диференційної діагностики з інфекційним мононуклеозом.
13. Особливості застосування системної антибактеріальної терапії при гострій та хронічній гнійній патології середнього вуха.
14. Особливості застосування системної антибактеріальної терапії при гострих та хронічних захворюваннях ЛОР - органів у ранньому дитячому віці.
15. Особливості застосування системної антибактеріальної терапії при гострих та хронічних захворюваннях ЛОР - органів у людей, які мають активні фізичні навантаження та без них.
16. Особливості застосування системної антибактеріальної терапії при гострих та хронічних захворюваннях ЛОР - органів у людей похилого віку.
17. Особливості застосування місцевої антисептичної та антибактеріальної терапії при хронічних захворюваннях вуха. Основні групи препаратів.
18. Назвіть препарати, які дозволені для місцевої терапії при пункційному методі лікування синуситів.
19. Назвіть групи антибіотиків резерва, які можливо застосовувати при гострій та хронічній гнійній патології ЛОР - органів.
20. Назвіть групи антибіотиків, які застосовуються для профілактики ускладнень в передопераційному періоді та критерії необхідності переопераційної антибактеріальної профілактики.
21. Лікувальні фізичні фактори, що застосовуються в оториноларингології. Штучні фізичні фактори: види, механізм реабілітаційного впливу на тканини та органи (електролікувальні, магнітолікувальні, світлолікувальні, механолікувальні, термолікувальні, гідролікувальні, аероіони і аерозолі).
22. Лікувальні фізичні фактори, що застосовуються в оториноларингології. Природні фізичні фактори: види, механізм реабілітаційного впливу на тканини та органи (кліматолікувальні, лікувальні грязі, пісок, глина, бальнеолікувальні).
23. Механолікувальні методи: Баротерапія, вакуум баротерапія. Гіпербарична медицина. Лікувальний принцип. Показання для її проведення. Протипоказання.
24. Застосування штучних фізичних факторів (холодових агентів)-кріотерапія. Показання до кріотерапії. Протипоказання. Механізм впливу на тканині. Суть методу.
25. Кріохірургія – як ефективний малоінвазивний метод лікування новоутворень судинного походження. Кріохірургічний метод лікуванні хронічного тонзиліту, хронічного риніту, храпіння,галітозу (халітоз). Кріотонзилотомія. Лікувальний принцип. Показання для її проведення. Протипоказання.
26. Механолікувальні методи: вібро- пневмомасаж барабанної перетинки. Лікувальний принцип. Показання для проведення. Протипоказання.
27. Спелеотерапія. Показання для її проведення. Протипоказання. Механізм впливу на тканині. Суть методу. Спелеотерапія у профілактиці та лікуванні алергічного риніту.
28. Фітотерапія. Комбіновані фітопрепарати на рослинній основі, які застосовуються в

практиці лікування захворювань верхніх дихальних шляхів.

29. До мукоактивних препаратів відносять: Муколітики, мукорегулятори та муко кінетики. Наведіть приклади фітомуколітичних препаратів, що застосовуються у ЛОР - практиці.
30. Перерахуйте комбіновані препарати на рослинній основі, які використовуються для симптоматичного лікування респіраторних захворювань, таких як риніт, синусит, фарингіт та інших захворювань верхніх дихальних шляхів. Механізм впливу на тканині.

Рекомендована література

Основна:

1. Попович В.І. Сучасні стандарти лікування гострих запальних захворювань ЛОР - органів (Рекомендації). – Київ, 2019. – 80 с.
2. Наказ МОЗ України № 688 09.04.2021 р. Про затвердження Уніфікованого клінічного протоколу первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Гострий середній отит» <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-09042021--688-pro-zatverdzhennja-unifikovanogo-klinichnogo-protokolu-pervinnoi-vtorinnoi-specializovanoi-ta-tretinnoi-visokospecializovanoi-medichnoi-dopomogi-gostrij-serednij-otit>
3. Наказ МОЗ України № 2272 15.12.2022 р. Про затвердження Стандартів медичної допомоги «Раптова і гостра сенсоневральна приглухуватість» <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-15122022--2272-pro-zatverdzhennja-standartiv-medichnoi-dopomogi-raptova-i-gostra-sensonevralna-prigluhuvatist>
4. Євчев ФД, Пухлік СМ, Тітаренко ОВ, Євчева АФ, Гаєвський ВВ. Сучасна невідкладна допомога хворим із гострими та хронічними захворюваннями ЛОР-органів та при їх ускладненнях. Одеса: Олді +; 2023. 273 с.
5. Сучасні методи дослідження слуху та слухопротезування [Електронне видання] : метод. рекомендації для підготовки до практичних занять / розроб. : С. М. Пухлік, О. В. Тітаренко, І. В. Дедикова, І. В. Добронравова. – Одеса : ОНМедУ, 2024. – 268 с. <https://repo.odmu.edu.ua:443/xmlui/handle/123456789/16299>
6. Науменко О.М., Васильєв В.М., Дєєва Ю.В., Безшапочний С.Б. Невідкладна допомога в оториноларингології: навчальний посібник // Всеукраїнськб спеціалізоване видавництво «Медицина». – 2019. – 144с.
7. Актуальні питання сучасної оториноларингології : навчально-методичний посібник / А.В. Лупир, М.І. Ященко, Н.О. Шушляпіна та ін. Харків : ХНМУ, 2022. 140 с.
8. Бабінець Л.С., Бездітко П.А., Пухлік С.М. та ін Сімейна медицина: у 3 кн.:підручник. Кн.3. Спеціальна частина. Поліпрофільність загальної лікарської практики. – к., 2017. – 680 с.
9. Заболотний Д.І., Мітін Ю.В., Безшапочний С.Б., Дієва Ю.В. Оториноларингологія. – К.: ВСВ «Медицина», 2017. – 460 с.
10. Лайко А.А., Косаковський А.Л., Заболотна Д.Д., Борисенко О.М., Синяченко В.В., Тимчук С.М., Косакувська І.А., Шух Л.А., Сегал В.В., Гавриленко Ю.В. Дитяча оториноларингологія: Національний підручник. – К.: Логос, 2015. – 576 с.
11. Євчев Ф.Д. Пропедевтика захворювань ЛОР-органів та невідкладна допомога в оториноларингології.- Одеса «Астропринт», 2010.- 248 с.
12. [R.Corbidge](#), [N.Steventon](#). Oxford Handbook of ENT and Head and Neck Surgery//Paperback, 2020. - 496 p.
13. Y.Mitin, Y.Deyeva, Y.Gomza, V. Didkovskiy etc. Otorhinolaryngology// Medicine, 2018. – 264p.
14. R.Probst, G.Grevers, H.Iro. Basic Otorhinolaryngology. A Step-by-Step Learning Guide//Thieme, 2021. – 430p.
15. [M. M Paparella](#). Paparella'S Otolaryngology Head & Neck Surgery (2 Volumes)// Hardcover, 2020. – 460p.
16. Pukhlik S.M., Titarenko O.V. Otorhinolaryngology// Odessa, 2018. – 172 p.

Додаткова:

1. Науменко О.М., Задорожня А.Г., Юрочко Ф.Б. Антимікробна терапія в оториноларингології// [Медкнига](#), 2016. – 104с.
2. Ургентна отоларингологія / Под ред. Науменко А.Н., Васильєва В.М., Дєєвой Ю.В./ Довідник лікаря «Ургентна оториноларингологія» - К.: ООО «Бібліотека здоров'я України», 2015. – 218 с.

3. Пухлик С.М., Титаренко О.В. Лікування сенсоневральної туговухості: Методичні рекомендації для лікарів. – Одеса, 2009. – 24 с.
4. Євчев Ф.Д. Злоякісні пухлини гортані. – Одеса: Астропринт, 2018. – 328 с.
5. Лайко А.А., Косаковський А.Л., Заболотна Д.Д., Борисенко О.М., Синяченко В.В., Тимчук С.М., Косакувська І.А., Шух Л.А., Сегал В.В., Гавриленко Ю.В. Дитяча оториноларингологія: Національний підручник. – К.: Логос, 2015. – 576 с.
6. Косаковський А.Л., Юрочко Ф.Б. Середній отит // Міні-атлас.-К.:Тов. «Біокодекс Україна», 2017.- 49 с.
7. [S.N.Kumar](#). Clinical Cases In Otolaryngology// Paperback, 2020. – 260p.
8. [R.Pasha](#), [J.S.Golub](#). Otolaryngology-Head and Neck Surgery : Clinical Reference Guid// Paperback, 2019. - 800 p.
9. [J. A.Seikel](#), [D.G.Drumright](#), [D.J.Hudock](#). Anatomy and Physiology for Speech, Language, and Hearing //Format Hardback, 2019. - 700 p.
10. [K.S.Helfer](#), [E.L.Bartlett](#), [A.N.Popper](#), [R.R.Fay](#). Aging and Hearing: Causes and Consequences// Hardback< 2020. – 326p.
11. [A.Al-Qahtani](#), [H.Haidar](#), [A.Larem](#). Textbook of Clinical Otolaryngology// Hardback, 2021. - 1155 p.
12. Z.Mu, [J.Fang](#). Practical Otorhinolaryngology, Head and Neck Surgery: Diagnosis and Treatment// Hardback, 2021. - 314 p.
13. [H.H.Ramadan](#), [F.M.Baroodly](#). Pediatric Rhinosinusitis// Paperback, 2020. - 300 p.
14. [P.W.Flint](#), [B.H.Haughey](#), [V.J.Lund](#), [K.T.Robbins](#), [J.R.Thomas](#), [M.M.Lesperance](#), [H.W.Francis](#). Cummings Otolaryngology: Head and Neck Surgery, 3-Volume Set// Format Hardback, 2020. - 3568 p.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Галузеві стандарти та клінічні настанови МОЗ України за спеціальністю Отоларингологія https://www.dec.gov.ua/cat_mtd/otorinolaringologiya/
2. Електронний сайт бібліотеки ОНМедУ - <http://libblog.odmu.edu.ua/>
3. Електронний сайт Національної наукової медичної бібліотеки України <https://library.gov.ua/>
4. Освітній портал НМУ імені О. О. Богомольця - <https://nmuofficial.com/>
4. Наукові бази даних бібліотеки НМУ імені О. О. Богомольця – <https://librarynmu.com/bazy-danykh>